

MARTIN ŠRAJER / 13. 6. 2016

Ikarie XB 1

Filozofické sci-fi Jindřicha Poláka a Pavla Juráčka, odehrávající se v roce 2163 na vesmírné lodi mířící k planetám hvězdy Alfa Centauri, bylo na dlouhou dobu jediným pokusem natočit seriózního zástupce v Československu nepříliš šlechtěného žánru.

Prosadit *Ikarie XB 1* do výroby nebylo s ohledem na neexistenci sci-fi tradice snadné. U domácích kritiků se film po premiéře nadto nesetkal s velkým pochopením. Pro mnohé zahraniční kritiky a diváky nicméně pomalu a vážným tónem vyprávěné sci-fi představovalo zjevení, které nedokázali srovnat s ničím, co v daném žánru do té doby viděli. Kubrickova *2001: Vesmírná odysea*, v respektování vědeckých poznatkům srovnatelně důsledná, vznikla až o pět let později.

Zájem o problematiku letů do vesmíru podnítilo vypuštění první umělé družice v roce 1957. Svým post-sputnikovským filmem se vedle jiných zemí východního bloku rozhodlo přispět také Československo. Úmysl prezentovat se před Sovětským svazem a porotami západních festivalů snímkem, který bezproblémově poslouží jako propagandistický nástroj při závodech v dobývání kosmu (jejichž vítězem se měl samozřejmě stát SSSR), ovšem nevyšel zcela podle představ barrandovského vedení.

Iniciátorem projektu prvního regulérního československého sci-fi byl režisér Jindřich Polák, který si zkrátka chtěl vyzkoušet nový žánr (dříve natočil eastern *Smrt v sedle*, 1958 a krimi *Páté oddělení*, 1960). Úkolu napsat podle Polákovy oblíbené knihy *K mrakům Magellanovým* (Stanisław Lem) literární podklad filmu se po doporučení pedagoga Františka Daniela ujal student třetího ročníku dramaturgie na FAMU Pavel Juráček. Mělo se jednat o jeho absolventský scénář.

Adaptace knihy popisující průzkumnou cestu do vesmíru získala v roce 1959 nejdříve podobu filmové povídky. Přestože došlo ke změně jmen postav i řady dějových motivů, považovala barrandovská dramaturgická skupina za vhodné vyjednat s Lemem odkoupení autorských práv. Dohoda nicméně uzavřena nebyla, což Juráčkovi uvolnilo

ruce při vlastním rozvíjení výchozí situace a interpretování významů, které chtěl Lem knihou sdělit.

Přes zájem barrandovského vedení na realizaci vědeckotechnického námětu se Juráček během schvalovacího procesu potýkal s nedůvěrou a pochybami. První verzi povídky podle autorů posudků chyběl srozumitelný záměr a pečlivější vykreslení postav. „Myšlenkové jádro“ filmu a charaktery postav nebyly podle Juráčkových kolegů dostatečně propracované ani v červnu 1960, kdy mladý autor dokončil druhou verzi povídky. Panovaly rovněž obavy, zda bude realizačně možné převést abstraktní ideje do názorných činů a srozumitelných slov.

Třetí verzi povídky Juráček předložil ke zhodnocení v listopadu 1960. Dozvěděl se, že námět je napsán s malou fantazií a nepřehledně. Konstruktivnější připomínku nabídnul filmový kritik A. J. Liehm, který doporučil prodiskutovat myšlenkové jádro povídky s domácími filozofy jako Arnošt Kolman nebo Gustav Bareš. Literární scénář Pavla Juráčka a Jindřicha Poláka byl po mnoha úpravách schválen začátkem března 1961. Mohlo se tak rozeběhnout další kolečko posudků a přepisování.

Barrandovské posudkáře trápila zejména přílišná složitost látky, která bude důvodem odkladů a otálení také v případě jiných Juráčkových filmů. V červenci 1961 našel Juráček pochopení u svého vrstevníka Jana Procházky. Podle něj literární scénář sliboval dobrý a napínavý film. Prvního srpna 1961, nedlouho po Procházkově dramaturgickém rozboru, započaly pod vedením tvůrčí skupiny Šebor-Bor přípravné práce. Film byl zatím veden pod méně technicistním názvem *Stříbrná kometa* (druhý pracovní název zněl *Za 200 let koncem června*).

Těsně před koncem roku 1961 ředitel Filmového studia Barrandov schválil rozpočet chystaného projektu ve výši 5 000 000,- Kčs a Filmové informace otiskly zprávu o začátku natáčení s popisem autorského záměru. Podle textu, uvedeného otázkou „Jací budou lidé za padesát let?“, měl film vytvořit obraz budoucího světa tak, jak si jej představuje stávající věda. Explikace pokračovala domněnkou, že „pokud bude člověk člověkem, bude soupeřit a bojovat o štěstí, o uznání, o přízeň, o ženu, i když třeba v jiné rovině a bez nečistých úderů.“ [1]

Technický scénář byl schválen 16. ledna 1962. O necelý měsíc později se v záměrně strohých dekoracích, vytvořených podle zásad tzv. bruselského stylu architektem

Janem Zázvorkou mladším (bratr Stelly Zázvorkové) již filmovalo. [2] Relativně dlouhé natáčení skončilo až po deseti měsících v prosinci 1962. Další čtyři měsíce probíhaly post-produkční práce, zahrnující mimo jiné výrobu trikových scén a nahrávání minimalistického hudebního doprovodu Zdeňka Lišky.

První kopie filmu byla vyrobena na konci března 1963. Po schválení Hlavní správou tiskového dohledu mohla *Ikarii XB 1* převzít Ústřední půjčovna filmů. První slavnostní uvedení filmu proběhlo v červnu v československém kulturním středisku v NDR. Počátkem léta 1963 mohli *Ikarie* zároveň vidět návštěvníci Filmového festivalu pracujících. Distribuční premiéra v Československu proběhla 26. července 1963. *Ikarie* byla promítána společně s reportážním snímkem *Nejvšednější povolání* (1963).

Do konce roku 1964 film v československých kinech utržil necelé dva miliony Kčs. Kromě východoněmeckých a československých diváků jej postupně viděli také japonští, američtí, italské, belgičtí, angličtí, švýcarští nebo kanadští fanoušci sci-fi. V létě 1988 byl film v rámci obnovené slovenské premiéry opět promítán na Filmovém festivalu pracujících. Tentokrát ve společnosti loutkového příběhu, v němž se člověk s červíkem hádají o jablko *Boli tu ufóni* (1984).

Ačkoli Juráček sci-fi podloží využil k poměrně skeptickým úvahám o člověku a budoucnosti lidstva (doplněným oslavou kolektivní post-kapitalistické společnosti), dobová československá kritika se povětšinou nedokázala povznést nad málo prestižní pověst žánru. Jaroslav Boček se domníval, že „elementární dobrodružnost“ filmu bude bavit „třináctileté kluky a jedenáctiletá děvčata.“ [3] Za „trochu příliš problematický“ označila výsledek práce Polákova štábu domácí Práce [4] a Vladimír Bystrov svůj odmítavý verdikt ve *Filmu a divadle* shrnul do slov „tadiaľto cesta nevede.“ [5]

Větší znalost i pochopení sci-fi žánru na druhé straně projevila podstatná část západních novinářů, jejichž ohlasům se budeme věnovat v samostatném textu. Jako malou upoutávku a doporučení, proč si digitálně restaurovanou verzi filmu v kinech nenechat ujít, můžete číst názor britského režiséra a scenáristy Alexe Coxe (mj. *Sid & Nancy*, 1986, *Repo Man*, 1984): „Forget the CGI-driven garbage which passes as science fiction nowadays. *Icarus XB-1* is the genuine item.“ [6]

Ikarie XB 1 (ČSSR 1963), režie: Jindřich Polák, scénář Pavel Juráček, Jindřich Polák, kamera: Jan Kališ, hudba: Zdeněk Liška, střih: Růžena Hejsková, Josef Dobřichovský, hrají: Zdeněk Štěpánek, Radovan Lukavský, Dana Medřická, Miroslav Macháček, František Smolík, Jiří Vršťala, Svatava Hubeňáková, Otto Lackovič ad. 82 min.

Poznámky:

[1] Stříbrná kometa. *Filmové informace* 1961, č. 51 (20. 12.), s. 7.

[2] Zázvorkův model rakety byl použit také v rodinném filmu *Klaun Ferdinand a Raketa* (1962), který měl premiéru před *Ikaríí*.

[3] Boček, Jaroslav, Malá česká sci-fi. *Kulturní tvorba* 1963, č. 28 (11. 7.), s. 13.

[4] Hořejší, Jan, *Ikarie XB 1: příliš mnoho o budoucnosti, příliš málo k dnešku*. *Práce*, 25. 7. 1963.

[5] Bystrov, Vladimír, Medzi slepými jednooký kráľom. *Film a divadlo* 7, 1963, č. 18, s. 9 a 18.

[6] Cox, Alex, Lost in Space. *Film Comment*. September/October 2011, Vol. 47, Issue 5, p. 8.